

Катерина Маргітч

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

**НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ
УГОРСЬКОМОВНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ ЗАКАРПАТТЯ**

В сучасну епоху першорядним завданням національної школи є формування багатогранної, всебічно розвиненої, суспільно активної людини, яка здатна самостійно поповнювати знання, орієнтуватися в швидкому потоці інформації, розв'язувати нові пізнавальні і життєві проблеми.

Той факт, що вміння без сторонньої допомоги оволодівати новими знаннями, особливо в угорськомовних навчальних закладах Закарпаття, є умовою успішного розвитку мовленнєвої культури, пояснюється, по-перше, закономірностями пізнавального процесу – від дій за зразком учень поступово повинен переходити до творчих, самостійних дій, інакше інтерес до навчання падатиме, знижуватиметься його ефективність. По-друге, курс української мови в загальноосвітній школі закладає лише основи мовленнєвого розвитку, а його вдосконалення продовжується протягом всього життя. Тому молоді люди, закінчивши школу, особливо угорці, повинні вміти критично оцінювати якість свого мовлення, знаходити в ньому помилки, недоліки, слабкі місця, мати бажання і вміння усунути їх, використовуючи різного типу словники, довідники, популярні лінгвістичні видання, постійно збагачувати свою пам'ять багатствами виражальних засобів мови, всебічно вдосконалювати мовленнєву культуру. До цього їх має підготувати школа. Таким чином, формування пізнавальної самостійності повинно стати невід'ємною частиною навчання рідної мови.

У загальноосвітніх навчальних закладах з угорською мовою навчання державну мову як окремий предмет викладають з першого класу.

Метою початкового навчання української мови є формування в учнів комунікативної компетентності, враховуючи їхні можливості та інтереси, а також здобуття певних знань про реалії матеріальної та духовної культури українського народу. Навчання української мови спрямоване і на формування соціокультурної компетентності, яка

полягає в загальнокультурному розвитку молодших школярів, адаптації їх до життя в українському соціумі, патріотичному й морально-естетичному вихованні, а також вихованні почуття толерантності.

Для досягнення мети у 1-4 класах передбачається розв'язання таких завдань:

- створення позитивної мотивації до опанування української мови;
- формування вмінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності;
- пропедевтика елементарних знань про найважливіші мовні одиниці української мови, необхідні й достатні для формування комунікативних умінь;
- долучення учнів-угорців до національної культури українців.

Зазначена мета і завдання реалізуються в процесі здійснення навчальної, розвивальної та виховної функцій освітнього змісту предмета.

Програму з української мови для 1-4 класів розроблено на основі Державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мови і літератури», 2011 р.).

Зміст навчального матеріалу визначено за трьома лініями: **мовленнєвою, мовною і соціокультурною**, які взаємопов'язані, взаємозалежні й спрямовані на формування ключових, предметних і міжпредметних компетентностей.

Мовленнєва змістова лінія передбачає формування і розвиток умінь користуватися мовою як засобом спілкування і пізнання. З цією метою у 1 класі формуються вміння і навички з таких видів мовленнєвої діяльності, як аудіювання й говоріння (діалогічне і монологічне мовлення), а в 2, крім зазначених, – читання й письмо. У 3-4-х класах розвиваються й удосконалюються вміння і навички з усіх видів мовленнєвої діяльності на основі одержаних знань з мови й правопису.

Тематику текстів для аудіювання й читання, а також діалогів і монологічних висловлювань учнів визначають відповідно до основних сфер мовлення: особистісної, соціально-побутової, освітньої, публічної та сфери природа.

Мовна змістова лінія спрямована на засвоєння учнями-угорцями доступного обсягу знань з української мови, необхідного для формування

мовних і мовленнєвих умінь та навичок, які є основою для розвитку комунікативних умінь. Зміст мовної лінії визначається на основі врахування особливостей угорської мови та знань і навичок школярів з цього предмета, а також особливостей української мовної системи.

Соціокультурна змістова лінія передбачає ознайомлення учнів із нормами, зокрема етикетними, які регулюють соціальні стосунки в українському суспільстві, формування вмій дотримуватись їх, виконуючи за спеціально створеними ситуаціями різноманітні соціальні ролі у школі та за її межами, а також ознайомлення з національною культурою українців: традиціями, звичаями, святами, обрядами; засвоєння найуживаніших і доступних для молодших школярів народних висловів тощо. Важливим завданням соціокультурної лінії є виховання громадянина України, який поважає українську державу, знає державну символіку, любить не лише рідну, але й українську мову, толерантно ставиться до мов і культур національних спільнот, що живуть в Україні. Реалізується ця змістова лінія на основі дібраних текстів відповідної тематики, які використовують як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній. Окремо години на вивчення цієї змістової лінії не виділяються.

Програми з української мови мають двовимірну структуру, до якої входять:

1) зміст навчального матеріалу з кожної лінії (мовної, мовленнєвої, соціокультурної);

2) державні вимоги до рівня навчальних досягнень учнів.

За своїм характером вимоги до навчальних досягнень учнів з української мови становлять певну систему, в якій визначають *аналітичні вміння* (розпізнавати різні за характером звуки; групувати мовні одиниці за певною ознакою та ін.).

В основу вивчення української мови в 1-4 класах ЗНЗ України з угорською мовою навчання покладено особистісно-орієнтований та комунікативно-функціональний підходи, за яких пріоритетним вважається врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів і можливостей учнів, формування у них комунікативних умінь, розвиток умінь усвідомлено і доречно використовувати мовні одиниці в процесі мовлення.

Зміст і структура курсу української мови для ЗНЗ I ступеня з угорською мовою навчання визначені на основі таких дидактичних та лінгводидактичних принципів, як:

- мотивація навчального процесу та взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку учнів;
- доступність навчального матеріалу;
- врахування особливостей рідної мови учнів;
- комунікативна спрямованість навчання української мови.

Курс української мови як державної в початкових класах структурується за такими розділами:

- I. Усний курс української мови (1 клас).
- II. Навчання грамоти (2 клас).
- III. Відомості з мови й правопису (3-4 класи).

Головне призначення усного курсу української мови – формування та розвиток умінь аудіювання й говоріння в межах сфер і тем, окреслених у програмі.

Основними завданнями курсу є:

- сформувати в учнів-угорців інтерес до вивчення державної мови;
- формувати аудіативні вміння і навички;
- забезпечити збагачення словникового запасу, активізувати його в мовленні, сформувати вміння правильної вимови українських звуків, наголошування слів та інтонування речень;
- виробити лексико-граматичні вміння (на основі роботи з визначеними в програмі граматичними конструкціями);
- розвивати вміння діалогічного і монологічного мовлення;
- формувати вміння орієнтуватися в ситуаціях спілкування, уміти добирати відповідну лексику, вживати потрібні граматичні конструкції, формули українського мовленнєвого етикету;
- знайомити учнів з реаліями народної культури українців.

Таким чином, зміст роботи з формування і розвитку усного мовлення у 1 класі включає розвиток аудіативних умінь, оволодіння словниковим запасом, вироблення вимовних та акцентологічних умінь, засвоєння граматичного ладу української мови (в межах сфер і тем спілкування, окреслених програмою) і на цій основі формування комунікативних умінь.

Уміння сприймати й розуміти усне мовлення – складова комунікативного мовлення. Оскільки більшість учнів-угорців до школи не володіє українським мовленням, одним із головних завдань у 1 класі є:

- формування і розвиток умінь зосереджувати увагу на сприйнятті усного українського мовлення, його ритміки, мелодики;
- розвиток мовленнєвого слуху й оперативної пам'яті;
- розвиток умінь розуміти слова й окремі вирази, речення, тексти.

На початковому етапі навчання української мови формування вмінь спілкуватися українською мовою (діалогічне і монологічне мовлення) важливо забезпечувати мотивацію говоріння, яка спонукала б дітей до діалогів. Усі види і форми роботи мають відповідати віковим особливостям учнів, їхнім життєвим інтересам. Для ефективного розвитку усного мовлення доцільно вдаватися до роботи в парах, а також організовувати позакласні та позашкільні заходи: підготовка українських народних свят (щедрування, колядування, зустрічі весни тощо), інсценізація українських казок, зустрічі однолітків зі шкіл з українською мовою навчання та ін.

Основними завданнями навчання української мови у 2 класі є опанування учнями української грамоти (засвоєння букв українського алфавіту та їх звукового значення, формування умінь читати і писати українською мовою), а також збагачення словникового запасу, розвиток усного комунікативного мовлення.

У цей період значна увага приділяється роботі над активізацією і збагаченням словникового запасу, розвитку аудіативних умінь, удосконаленню лексико-граматичних умінь, формуванню навичок усного мовлення.

Формування навичок українського письма відбувається в спеціальних зошитах, розроблених для шкіл з угорською мовою навчання педагогами-практиками Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства.

У цей період, окрім формування та розвитку вмінь і навичок читання й письма, продовжується робота над удосконаленням орфоепічних і граматичних умінь, збагаченням словникового запасу, розвитком комунікативних умінь.

Основне завдання навчання української мови у 3-4 класах – це подальший розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності учнів

(аудіювання, говоріння, читання, письма), а також засвоєння знань з мови й формування мовних умінь.

У 3 класі учні повторюють знання про звуки і букви української мови й систематизують їх. На основі роботи з текстовим матеріалом розглядають значення слів української мови, будову слова, основу і закінчення (форму слова), його роль для зв'язку з іншими словами, формують вміння розпізнавати рід за родовими закінченнями, узгоджувати слова в роді та числі, змінювати закінчення за питаннями. Крім того, учні ознайомлюються із складовими основи – префіксом і його словотворчою роллю, усвідомлюють значення слів із префіксами та суфіксами, утворюють споріднені слова тощо. Крім того, учні ознайомлюються з будовою речень та їх видами, вчать поширювати речення, зв'язуючи слова між собою за допомогою закінчень і прийменників, вживати в мовленні речення, різні за метою висловлювання й інтонацією, активізують знання, одержані на уроках угорської мови, про текст, його будову, вчать визначати тему й основну думку, добирати заголовки, будувати тексти з деформованих тощо.

У 4 класі на основі роботи з навчальними й художніми текстами учні знайомляться із частинами мови та змінюванням їх закінчень за питаннями у зв'язку з іншими словами. У зв'язку з цим вводиться поняття про словосполучення, на основі якого учні оволодівають умінням ставити запитання від головного до залежного слова і відповідно змінювати закінчення. З цією метою рекомендується не відмінювати слова за відмінками, а пропонувати зразки утворення словосполучень з наступним формуванням умінь правильно їх будувати. Крім того, удосконалюються знання про речення й уміння їх уживати з різною метою залежно від ситуації, речення з однорідними членами, вчать їх утворювати, удосконалюють уміння будувати тексти, розповіді й описи. Проводиться робота над розвитком правописних умінь. Таким чином, знання з мови й формування мовних і правописних умінь підпорядковується удосконаленню й розвитку умінь усного і письмового мовлення.

У 3-4 класах велика увага надається розвитку читацьких навичок та вмінь. З цією метою проводяться окремі уроки *читання* (кожен 4-й урок). Вони спрямовані на розвиток читацьких навичок (читати вголос правильно, плавно, цілими словами, свідомо, виразно, розуміти зміст прочитаного). Проводиться поглиблена робота з художніми текстами.

У 4-му класі формуються вміння читати не лише вголос, а й мовчки, зокрема читати завдання, вправи та розуміти прочитане.

У 3-4 класах удосконалюються навички *письма* (закріплення техніки письма, умінь вживати в словах букви українського алфавіту, списувати й писати самостійно слова та речення, писати з голосу вчителя), розвиваються орфографічні вміння і навички. Окрім цього, учні вчать формулювати й записувати запитання за змістом прочитаного тексту, колективно складати і записувати (на дошці і в зошитах) невеликі тексти за малюнком і опорними словами, серією малюнків, малюнком і запитаннями. Учні навчаються складати вітальну листівку, записку, оголошення, sms-ки. Важливо навчати дітей удосконалювати написане, виправляти помилки, звиряти записане із поданим зразком, текстом тощо.

Підсумовуючи вищесказане, слід зауважити, що певних здобутків набула практика навчання української мови в школах з угорською мовою навчання. Окремі вчителі досягли значних успіхів не лише в навчанні дітей-угорців української мови, а й у формуванні любові до неї, пробудженні цікавості до літератури й культури українського народу.

Та якщо проаналізувати нинішній стан навчання української мови в початкових класах угорськомовних шкіл Закарпаття, то мусимо визнати, що вчителі відчують значні труднощі. Причина, очевидно, криється в тому, що досі в Україні немає посібника з методики навчання української мови в школах зазначеного типу, а предмет методики для угорськомовних шкіл викладають тільки в Закарпатському угорському інституті імені Ференці Ракоці II, що готує учителів початкових класів саме для угорськомовних шкіл.

На сьогодні прийняті Державні стандарти мовної освіти, в тому числі й української мови у школах національних меншин. Конкретно визначені завдання і цілі навчання, де чітко наголошується, що вивчення української мови має сприяти вихованню громадянина України, який би знав мову й культуру народу, серед якого живе.

Отже, актуальним залишається видання посібника з методики української мови як державної, а також підготовка вчителів початкових класів для роботи в угорськомовних школах.

-
1. Маргітич К. Українська мова 2 кл. : посібник для шкіл України з угорською мовою навчання / К. Маргітич. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2011.

2. Маргітич К. Урок української мови в початкових класах угорськомовних шкіл : методичне видання / К. Маргітич. – 2006. – 46 с.
3. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О. Н. Хорошковська. – К.: Промінь, 2006.
4. Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/23-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/4324>.
5. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
6. Філоненко Л. Проблеми аудіювання (сприймання та розуміння) у роботі над розвитком зв'язного мовлення учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/filonenko-l-m-problemi-audiyuvannya-spriyannya-ta-rozuminnya-u-roboti-nad-rozvitkom-zvuznogo-movlennya-uchniv/>.
7. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови / Л. В. Скуратівський. – К.: Радянська школа., 1987 – 144 с.